

KINH NGHIỆM SƯU TÂM THU THẬP VÀ BIÊN SOẠN TÀI LIỆU ĐỊA CHỈ CỦA THƯ VIỆN TỈNH NAM ĐỊNH

THS. HOÀNG DƯƠNG CHƯƠNG

Giám đốc Thư viện tỉnh Nam Định

I. VỀ SƯU TÂM THU THẬP TÀI LIỆU ĐỊA CHỈ

Thư viện tỉnh nào cũng khai thác tài liệu địa chỉ từ hai nguồn ở Trung ương và ở địa phương. Nam Định rất quan tâm tới tư liệu về Nam Định hiện có ở Thư viện Quốc gia, Thư viện Viện thông tin KHXH, Viện Hán Nôm, Viện Sử học, Thư viện quân đội, Trung tâm lưu trữ Quốc gia, Trung tâm UNESCO về văn hóa và lịch sử Việt Nam... Riêng Thư viện ở cố đô Huế và Thành phố Hồ Chí Minh thì Thư viện Nam Định chưa đủ sức vươn tới. Còn các tư liệu ở địa phương thường không có địa chỉ chuẩn xác, nhiều khi tìm đến nơi thì tư liệu không còn nữa. Việc này mất rất nhiều công, như tìm kim đáy giếng để có được một tư liệu.

Để sưu tầm thu thập tài liệu địa chỉ có hiệu quả, trước hết lãnh đạo thư viện phải luôn coi trọng công tác địa chỉ, vì biên chế thư viện thì nhiều nhưng cán bộ địa chỉ chỉ có một, vì thế Giám đốc thư viện phải có quyết tâm và luôn đề cao trách nhiệm; Phải động viên tất cả cán bộ có nhiệm vụ phát hiện nguồn tư liệu, cùng thu thập tài liệu, tập hợp nhu cầu của bạn đọc về tài liệu địa chỉ. Thư viện Nam Định cũng như các tỉnh bạn đều xác định chúng ta không phải là cơ quan biên soạn những bộ sách địa chỉ. Những

tỉnh có những cuốn địa chí như Hà Bắc, Vĩnh Phú, Thành phố Hồ Chí Minh... và gần đây là Lạng Sơn cho thấy UBND tỉnh hay ít ra là Sở Văn hóa Thông tin mới đủ sức biên soạn. Nhưng không phải những cuốn sách đó đã dung nạp được tất cả các tư liệu địa chí của tỉnh. Thư viện tỉnh đã và phải soạn ra Thư mục địa chí tổng quát. Cán bộ địa chí của Thư viện tỉnh khi biên soạn địa chí tổng quát lại không được tiếp xúc với tài liệu gốc, mà thường căn cứ vào các thư mục của các thư viện ở Trung ương hay Niên giám thư mục quốc gia... Nhiều thư viện thường thuê cán bộ ở các thư viện trung ương sao chép thư mục, hay các phích tài liệu viết về địa phương mình, rất nhiều tài liệu ghi trong Thư mục tổng quát lại nằm tại Hà Nội không phục vụ được bạn đọc. Để đáp ứng nhu cầu về tư liệu gốc, Thư viện tỉnh Nam Định quyết định bằng mọi cách phải sưu tầm được sách địa chí cổ của Nam Định, coi đó là tài liệu địa chí "hạt nhân". Thư viện tỉnh Nam Định đã sưu tầm được ba cuốn địa chí Nam Định viết bằng chữ Hán, dịch ra Quốc ngữ để phục vụ đông đảo bạn đọc, đó là :

1. Nam Định tỉnh chí của Ngô Giáp Đậu.
2. Nam Định tỉnh địa dư chí mục của Nguyễn On Ngọc.
3. Nam Định tỉnh dư địa chí tân biên của Khiếu Năng Tĩnh.

Sau các sách tỉnh chí là các sách huyện chí cổ như :

1. Đại An huyện chí
2. Nam Chân nhân vật khảo của Vũ Huy Trác .

Rồi xã chí như :

1. Hành Thiện xã chí của Đặng Xuân Viện.

2. Trà Lũ xã chí của Lê Văn Nhung...

Bên cạnh đó còn phải có những cuốn địa chí như :

- Dư địa chí của Nguyễn Trãi.
- Lịch triều hiến chương loại chí của Phan Huy Chú.
- Lê triều thông sử của Lê Quý Đôn.
- Đại Nam nhất thống chí của Quốc sử quán triều Nguyễn.
- Tìm hiểu kho sách Hán Nôm của Trần Văn Giáp.
- Hoàng Việt dư địa chí của Nguyễn Văn Siêu.
- Tên làng xã và địa dư các tỉnh Bắc Kỳ của Ngô Sĩ Liên.

Thư viện tỉnh Nam Định cũng rất quan tâm đến nguồn thư tịch cổ ở địa phương hiện lưu giữ ở Bảo tàng và Ban quản lý di tích tỉnh như văn bia thần tích, thần phả, sắc phong... Các tài liệu ở địa phương cần được sao chụp, đối chiếu với chính sử như Đại Việt sử ký toàn thư, Đại Nam thực lục, Hội điển ... để khai thác thông tin về địa chí phục vụ bạn đọc một cách có hiệu quả.

Muốn thu thập tài liệu địa chí, thư viện còn phải liên hệ thường xuyên, mật thiết với các cán bộ nghiên cứu, các nhà sử học địa phương. Thư viện tỉnh Nam Định đã mời một số cộng tác viên có tên tuổi như nhà nghiên cứu Nguyễn Văn Huyền, một tác giả đã có gần ba chục đầu sách có giá trị nghiên cứu về địa phương, có cuốn khảo cứu sâu về nhân vật chí như Tam nguyên Trần Bích San (dày 295 trang), Phạm Văn Nghị cuộc đời và sự nghiệp, Nguyễn Khuyến (dày 500 trang), Bùi Di, Phạm Thận Duật, Vũ Phạm Khải...; Nhà nghiên cứu lịch sử và văn hoá dân gian Bùi Văn Tam với Thiên Bản lục kỳ, Trạng Lương

Lương Thế Vinh, Văn hóa dòng họ Vụ Bản, Văn hóa làng ở Vụ bản, Địa chí Vụ Bản...; Tác giả Vũ Ngọc Lý với cuốn Thành Nam xưa; Một số nhà nghiên cứu như Đỗ Đình Thọ, Dương Văn Vượng, Lê Xuân Quang... có nhiều công trình khảo cứu về địa phương được nhận giải thưởng của trung ương và địa phương.

Về tài liệu cách mạng, Thư viện tỉnh Nam Định đã chú trọng sưu tầm các sách lịch sử Đảng và lịch sử cách mạng của địa phương như các cuốn: Lịch sử Đảng bộ tỉnh Nam Định, Lịch sử Hà Nam Ninh, Những sự kiện lịch sử Đảng Hà Nam Ninh, Lịch sử công an Nam Định, Lịch sử lực lượng vũ trang Nam Định..., các sách lịch sử Đảng và nhân dân các huyện, xã, thị trấn, cơ quan, nhà máy Dệt, nhà máy Chai, nhà máy Tơ, các đoàn thể phụ nữ, thanh niên, Mặt trận Tổ quốc ...; Các sách hồi ký cách mạng, hồi ký của các chiến sĩ người Nam Định trong nhà tù đế quốc...

Tài liệu địa chí thường xuyên được theo dõi và cập nhật, tạo các tệp CSDL địa chí Nam Định, phối hợp phục vụ truyền thống với phục vụ bằng máy tính. Bằng cách đó Thư viện tỉnh Nam Định đã làm giàu kho tài liệu địa chí và đáp ứng được nhu cầu bạn đọc trong và ngoài tỉnh cũng như bạn bè quốc tế.

II- BIÊN SOẠN TÀI LIỆU ĐỊA CHÍ

Nhu cầu về tài liệu địa chí ở Thư viện tỉnh rất đa dạng, có những đặc điểm mang đậm dấu ấn địa phương. Để làm đúng chức năng nhiệm vụ thì việc biên soạn thư mục địa chí được đặt lên hàng đầu, ngoài thư mục địa chí tổng

quát, Thư viện cần soạn nhiều thư mục chuyên đề. Để sử dụng thư mục lâu dài, thư viện tỉnh đã chú trọng đến ba vấn đề trong khi biên soạn các thư mục chuyên đề là: Nhân vật, Địa danh và sự kiện. Việc soạn thư mục chuyên đề thường căn cứ vào sự kiện lịch sử, nhưng cũng phải chú ý đến việc phục vụ các nhiệm vụ chính trị - xã hội - văn hóa. Nhất là các thư mục phục vụ các hội thảo khoa học hay các công trình, đề tài nghiên cứu khoa học. Thư viện Nam Định đã biên soạn Thư mục "Bảy trăm năm đại thắng Nguyên Mông", Thư mục "Hung Đạo Vương Trần Quốc Tuấn" phục vụ cho hội thảo khoa học Trần Quốc Tuấn trên quê hương Nam Định của Viện khoa học lịch sử Việt Nam phối hợp với UBND tỉnh Nam Định tổ chức nhân 700 năm ngày mất của Trần Hưng Đạo tại Nam Định. Khi Sở Văn hóa Thông tin tổ chức nghiên cứu đề tài Danh nhân văn hóa Nam Định, Thư viện tỉnh đã soạn Thư mục danh nhân Nam Định. Khi tổ chức bản thảo Danh nhân Nam Định được giải thưởng Hồ Chí Minh, Thư viện Nam Định có Thư mục Tác giả Nam Định được tặng Giải thưởng Hồ Chí Minh. Khi có hội thảo quốc tế về Lễ hội Phủ Dày và Mẫu Liễu Hạnh, Thư viện tỉnh có soạn Thư mục Thánh Mẫu Liễu Hạnh và Lễ hội Phủ Dày. Trong các thư mục nhân vật phải kể đến thư mục " Văn Cao bậc tài danh thế kỷ" nhân kỷ niệm 75 năm ngày sinh của Văn Cao. Việc soạn thư mục nhân vật cần phải có địa chỉ phục vụ rõ ràng và thiết thực. Phần chính trong thư mục cũng nên chia thành từng mục như: Thân thế và sự nghiệp, tác phẩm của tác giả, Tài liệu nói về tác giả, những sáng tác về tác giả và có thể in thêm phụ bản. Thí dụ phụ bản trong Thư mục

Văn Cao, chúng tôi cho in bài "Vì sao tôi viết Tiến quân ca" và 6 bài hát của ông được tặng Giải thưởng Hồ Chí Minh cùng một số bài báo hay viết về Văn Cao, làm cho số người sử dụng thư mục tăng lên rõ rệt.

Thư viện cũng cần soạn các tệp CSDL địa chỉ thiết yếu để thoả mãn nhu cầu tìm hiểu địa phương. Thư viện chúng tôi đã soạn các tệp tài liệu bề ba vấn đề then chốt là Nhân vật, Địa danh và sự kiện. Về nhân vật nên tìm đầy đủ các tên gọi khác nhau. Thí dụ : Tiến sĩ Vũ Hữu Lợi còn gọi là ông Nghè Dao Cù. Tài liệu cũng phải cung cấp những thông tin về học vị, quan chức, chiến công, năm sinh, năm mất, tên cha mẹ, rồi đến các công trình, tác phẩm và quê quán. Ở đây thường gặp các địa danh cổ, tài liệu phải chú thích được nơi ấy nay là làng nào, xã nào, huyện nào. Như thế ta đã có bộ hồ sơ về thân thế sự nghiệp của nhân vật. Nhưng cứ gặp tên nhân vật nào cũng lập hồ sơ thì không khác chim chích lạc vào rừng, nên phải có định hướng về từng loại nhân vật. Đầu tiên chúng tôi soạn tệp CSDL về các nhà khoa bảng, rồi đến các tác giả Hán Nôm, từ Tác giả Hán Nôm đến Tác giả văn học, theo cách đó đã giúp cho Thư viện đỡ tốn công sức sưu tập.

Soạn tệp CSDL về địa danh. Mục đích việc này là giúp cho công tác tra cứu tài liệu được rõ ràng. Qua việc soạn thảo tài liệu địa danh ta biết rõ huyện Ý Yên ngày nay gồm huyện Ý Yên, huyện Phong Doanh và một phần huyện Đại An. Phần lớn huyện Đại An xưa nay là huyện Nghĩa Hưng, còn huyện Mỹ Lộc xưa là hai huyện Mỹ Lộc và Thượng Nguyên; Trước đây hai huyện Nam Trực và Trực Ninh là huyện Nam Chân , mà trước nữa là huyện

Tây Chân... Sau khi lập tệp CSDL địa danh từ tỉnh đến huyện, xuống đến tổng, xã, làng, thôn xưa đối chiếu với địa danh hành chính hiện tại đã giúp cho việc tra cứu nhân vật được chuẩn xác. Thí dụ: Trạng nguyên Nguyễn Hiền, người Dương Miện, huyện Thượng Nguyên, tra cứu theo địa danh ta biết được nay là thôn Dương A, xã Nam Thắng, huyện Nam Trực. Cũng nhờ tài liệu địa danh mà tra cứu được một số tư liệu cổ như Tiến sĩ Vương Văn Hiệu quê ở Thượng Nguyên. Ở tỉnh Nam Định hiện nay không còn thư tịch, di tích ở một làng quê nào nói tới Vương Văn Hiệu, nhờ có tài liệu địa danh mới biết thời Tự Đức một tổng của huyện Thượng Nguyên cắt cho huyện Bình Lục. Nay Bình Lục thuộc Hà Nam. Đến những làng thuộc tổng ấy ta đã tìm thấy làng Hưng Công có thư tịch và nhà thờ Vương Văn Hiệu. Điều đó khẳng định quê Vương Văn Hiệu Thượng Nguyên xưa, nay thuộc tỉnh Hà Nam. Việc soạn tư liệu địa danh rất cần có công tác điền dã.

Từ các CSDL về nhân vật và địa danh Thư viện Nam Định đã công bố tư liệu về nhân vật hay sự kiện lịch sử trên các phương tiện thông tin đại chúng cho rộng rãi bạn đọc trong tỉnh, và qua đó nhiều người đã cung cấp thêm tư liệu cho Thư viện. Trong chuyên mục Nam Định - Mảnh đất - con người ở báo Nam Định số cuối tuần, hay trên tạp chí Văn hóa thông tin của Sở Văn hóa, tạp chí Văn Nhân của Hội Văn học Nghệ thuật và tạp chí Khoa học công nghệ của Sở Khoa học công nghệ và môi trường đều có bài công bố về tư liệu địa chí của thư viện tỉnh. Thư viện tỉnh còn tham gia biên soạn các cuốn sách: "Danh nhân văn

hóa Nam Định", "Văn hoá Nam Trục cội nguồn và di sản". "Tác giả Nam Định được tặng Giải thưởng Hồ Chí Minh", "Hung Đạo Đại Vương Trần Quốc Tuấn trên quê hương Nam Định"... Sắp tới thư viện Nam Định sẽ phục vụ bạn đọc sách: "Tác giả Hán Nôm Nam Định", "Trạng nguyên Đào Sư Tích", "Tiến sĩ Vũ Huy Trác và Giang nam lão phố".. Tất cả đều là sự cố gắng của thư viện làm cho hoạt động địa chí thêm đa dạng và phong phú. Qua hoạt động địa chí, Thư viện càng thu thập thêm tài liệu như việc thư viện giúp đài truyền hình dựng phim tài liệu về ba nhân vật là người vẽ quốc kỳ, người sáng tác Quốc ca, người khởi tạo quân lệnh số một đã giúp chúng tôi tập hợp thêm nhiều tư liệu về cách mạng tháng Tám. Vừa qua thư viện có thêm những nhân chứng lịch sử mới như bác Nguyễn Hữu Hậu (tức Quang Ngọc) người đã treo cờ trên Phủ Khâm sai cùng với bác Vũ Năng An, người chụp tấm hình Đánh chiếm Phủ Khâm sai đều là những người con của quê hương Nam Định. Khi hoạt động địa chí đáp ứng được nhiệm vụ văn hóa xã hội, tô đậm nét thêm cho bản sắc dân tộc và quê hương càng làm cho vị thế thư viện ngày được nâng cao.